

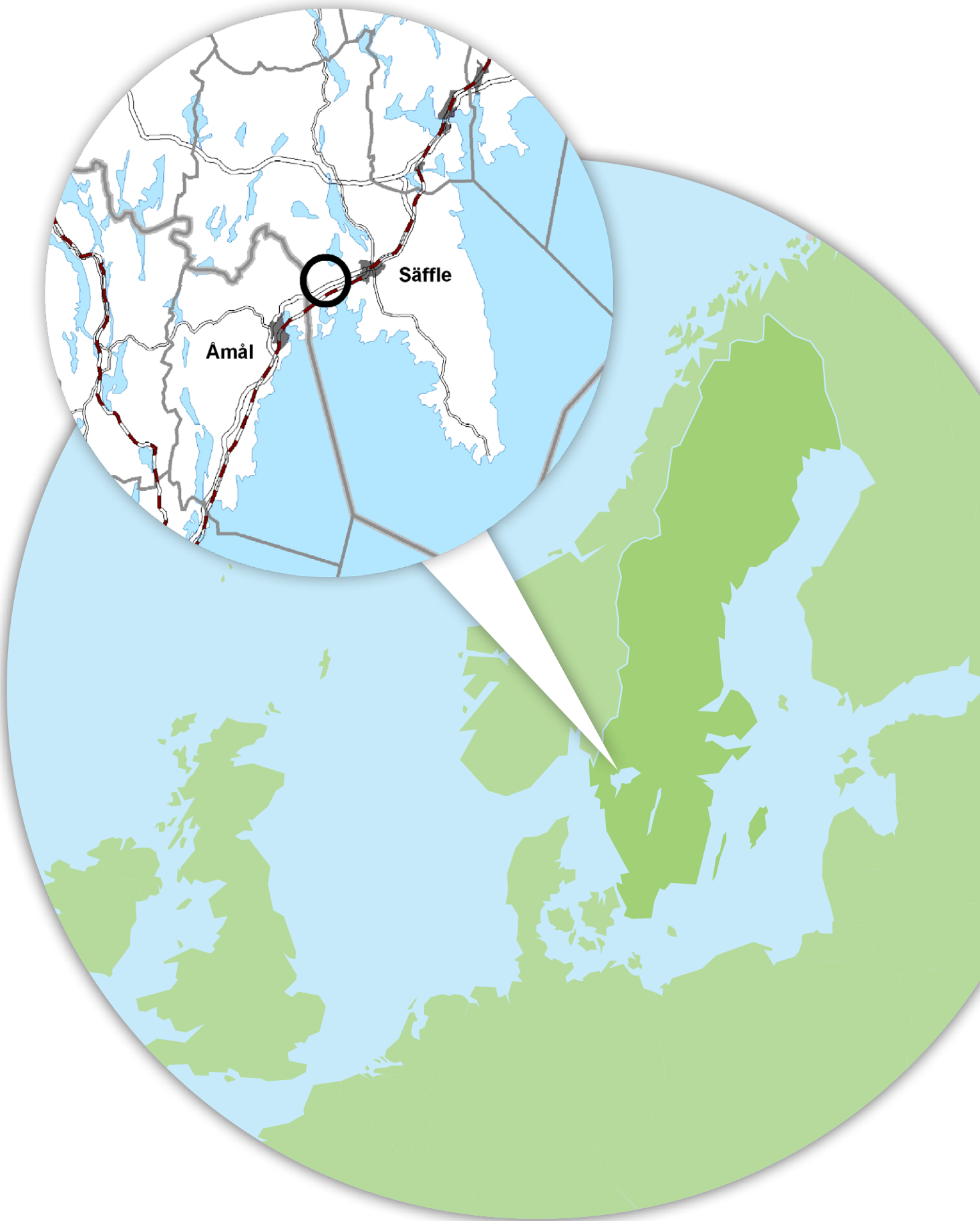
Tveta Prästgård 1:1, Tveta socken, Säffle kommun, Värmlands län

Arkeologisk utredning steg 1
Lägenhetsbebyggelser och odlingslämningar



Annika Östlund med bidrag från Anton Larsson

Kulturlandskapet rapporter 2024:2



Tveta Prästgård 1:1, Tveta socken, Säffle kommun, Värmlands län

Arkeologisk utredning steg 1

Lägenhetsbebyggelser och odlingslämningar

Annika Östlund med bidrag från Anton Larsson

Administrativa uppgifter

Fastighet: Tveta Prästgård 1:1, Tveta socken, Säffle kommun, Värmlands län

Länsstyrelsebeslut datum /dnr: 2024-02-22 / 431-1081-2024

Uppdragsnummer KMR (Fornsök): 202400246

Uppdragsgivare: Turn Energy AB

Fältarbetsperiod: 2024-03-14

Projektnummer: 24031

Projektansvarig: Stig Swedberg

Fältansvarig: Annika Östlund

Övrig personal: Olof Håkansson

För personalens meriter hänvisas till Kulturlandskapets hemsida.

Utredningsområdets storlek: Cirka 236 700 m²

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6554900 m, Öst 374900 m

Höjd över havet: 65-75 meter

Digitalt dokumentationsmaterial: Mätfiler (ssf), fotografier (jpg), beskrivningar och fotolista (odt och ods)

Digitalt dokumentationsmaterial förvaltas av Kulturlandskapet.

Fynd: Har ej omhändertagits.

Tveta Prästgård 1:1, Tveta socken, Säffle kommun, Värmlands län**Arkeologisk utredning steg 1****Lägenhetsbebyggelser och odlingslämningar**

Kulturlandskapet rapporter 2024:2

© Kulturlandskapet 2024

Författare: Annika Östlund med bidrag från Anton Larsson

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild framsida: Vy över gårdsläget för torpet Haget, L2024:803. Bilden är tagen från impedimentet ute i åkern, mot läget för jordkällaren ute på hygget. Mellan fotografen och jordkällaren är läget för gårdsplatsen. Foto mot öster.

Bild baksida: Jordkällaren vid torpet Haget, L2024:803. Foto mot sydost.

Orienteringskarta: Framställd av Kulturlandskapet med data från Länsstyrelsen i Värmland.

Topografisk grundkarta: Tillhandahållen av uppdragsgivaren.

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Kulturlandskapet med data från Lantmäteriet.

Upphovsrätt: Om inget annat anges enligt Creative Commons licens CC BY.

Redigering och layout: Paula Molander

Sökord: Lägenhetsbebyggelse, jordkällare, fossil åker, gränsmärke

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Innehåll

Sammanfattning.	1
Inledning.	2
Bakgrund och syfte.	2
Utredningsområdet	2
Tidigare undersökningar	4
Metod.	4
Kart- och arkivstudier	4
Inventering	4
Besiktning	4
Dokumentation	4
Resultat.	5
Kart- och arkivstudier.	5
Inventering	7
Haget	8
Bråten.	8
Odlingslämningar	10
Gränsmärken	11
En notering om Augustelund	11
Besiktning	11
Fynd.	11
Schakt, anläggningar och analysresultat . .	11
Tolkning	12
Kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till området.	12
Troliga lägen för fornlämningar som ej är synliga ovan mark	12
Antikvarisk bedömning	12
Värdering av måluppfyllelsen	13
Förslag på ytterligare åtgärder inför kommande skede	13
Lagstiftning.	13
Källor	15
Bilagor	17
Bilaga 1 - Lämningar	19

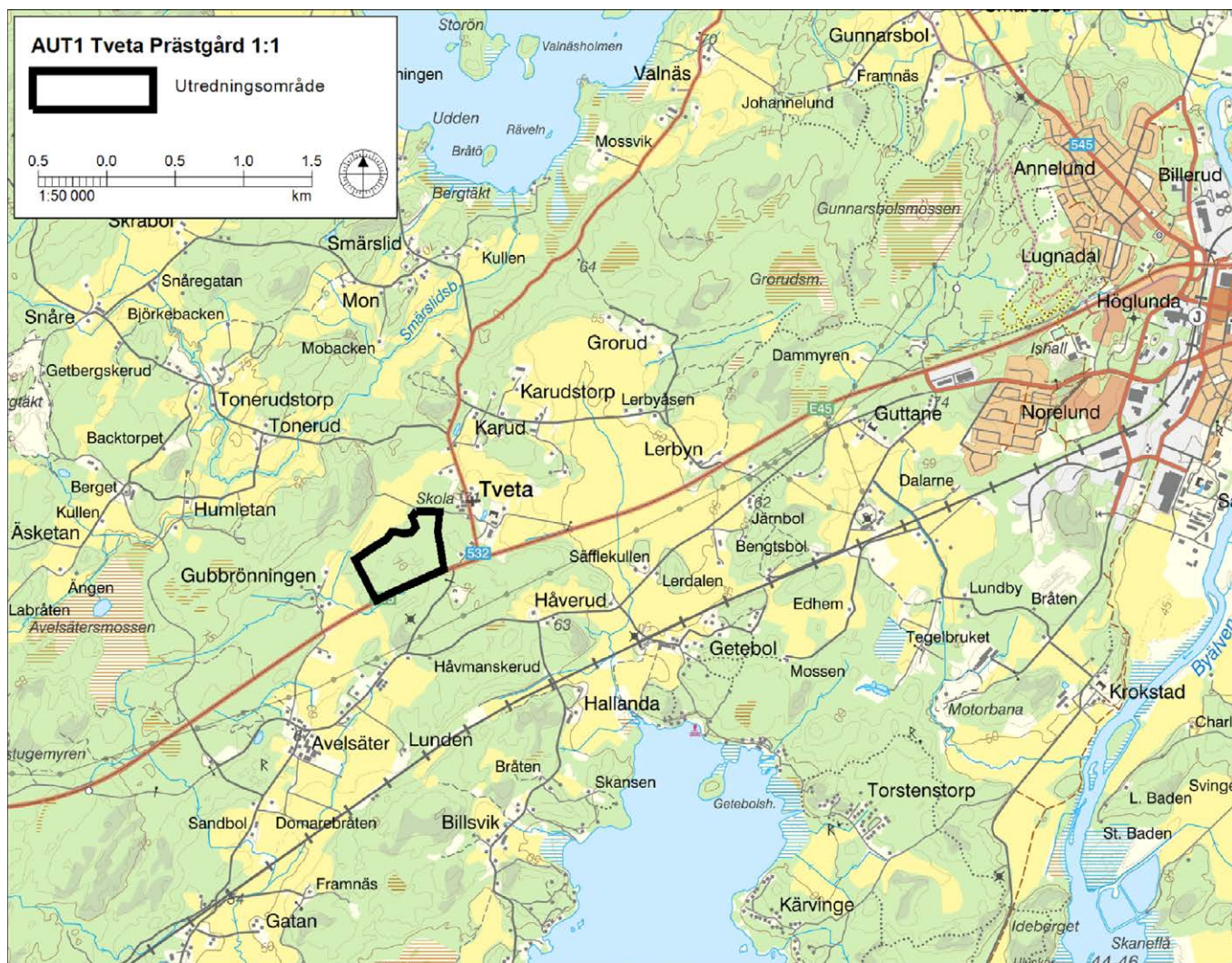


Illustration 1. Kartan visar utredningsområdet beläget väster om Säfle, längs väg E45. © Lantmäteriet.

Tveta Prästgård 1:1, Tveta socken, Säffle kommun, Värmlands län

Arkeologisk utredning steg 1

Lägenhetsbebyggelser och odlingslämningar

Sammanfattning

Turn Energy AB planerar att uppföra en solcellsanläggning inom fastigheten Tveta Prästgård 1:1 i Säffle kommun. Länsstyrelsen i Värmlands län har därför gett Kulturlandskapet i uppdrag att utföra en arkeologisk utredning steg 1 inom berörd yta. Utredningsområdet är beläget väster om Tveta gård och Tveta kyrka, och omedelbart norr om väg E45, *illustration 1*.

Fem kulturhistoriska lämningar har registrerats inom och i anslutning till utredningsområdet:

- L2024:803, Lägenhetsbebyggelse (Skog & Historia 1015688). Av torpet Haget finns endast jordkällaren kvar ovan mark. Var övrig bebyggelse varit placerad är inte fastslaget, men en del av gårdstomten har sannolikt varit belägen inom vad som nu är åker. Fornlämning.
- L2024:806, Lägenhetsbebyggelse. Torpet Bråten är endast registrerad utifrån äldre kartmaterial; inga synliga lämningar kunde ses på platsen. Även denna bebyggelse har sannolikt legat delvis där det nu är åker. Bråten nämns inte efter 1860-talets mitt. Uppgift om, Ingen antikvarisk bedömning.
- L2024:843, Fossil åker. Den fossila åkermarken härrör med stor sannolikhet från den uppodling som skedde i området kring mitten av 1800-talet. Övriga kulturhistorisk lämning.
- L2024:804 och L2024:805, Gränsmärken. De två gränsmärkena är belägna i aktuell gräns längs utredningsområdets västra sida. Övriga kulturhistorisk lämning.

Sedan tidigare är boplatsen L2005:7524 registrerad i anslutning till området. Platsen besik-

tigades för att om möjligt avgöra om boplatsen kan ha en utbredning in i utredningsområdet. Boplatsen är registrerad i åkermark, och ytan utgörs söder härom av hyggesmark. Det kan inte uteslutas att boplatsen har en utbredning även här.

Resultaten av inventeringen och arkivstudier visar att kulturmiljön inom utredningsområdet i första hand utgörs av bebyggelse- och odlingslämningar. Torpen Haget och Bråten har första skriftliga belägg från 1770-tal, även om det inte kan uteslutas att de är äldre än så.

Tveta kyrka är sannolikt från 1200-talet, och gården Tveta sannolikt från yngre järnålder. Dessa äldre tider verkar inte ha avsatt några spår inom utredningsområdet. Inga lämpliga boplatslägen iaktogs vid utredningen.

Kulturlandskapet anser att det bör säkerställas att L2024:803, L2024:806 och L2005:7524 inte påverkas genom det planerade arbetsföretaget. Antingen genom att tillräckligt avstånd hålles, alternativt genom att lämningarnas avgränsning fastställs.

Avseende gränsmärkena, L2024:804 och L2024:805, samt L2024:843, fossil åker, föreslås inga ytterligare antikvariska åtgärder. Det är önskvärt att hänsyn visas generellt till övriga kulturhistoriska lämningar.

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap i Kulturmiljölagen (KML) och genom miljöbalkens (MB) generella hänsynsregler, där stor vikt läggs vid hänsyn till kulturlämningar och kulturmiljöer. Ansökan om ingrepp i lämningar lämnas till länsstyrelsen.

Gränsmärken i aktuell gräns är skyddade enligt 14 kap 9 § brottsbalken. Ansökan om säkerställande av gränsmärken lämnas till Lantmäteriet.

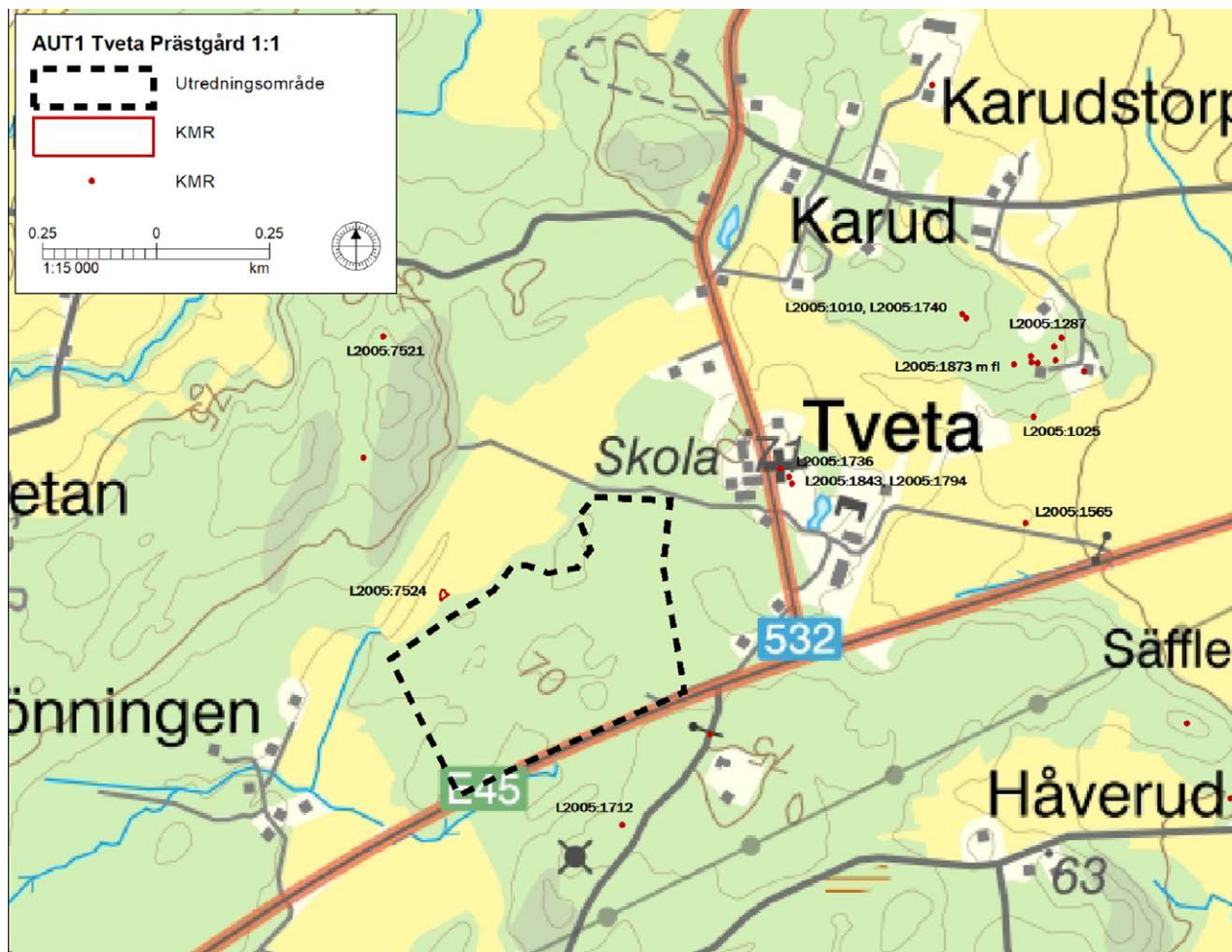


Illustration 2. Kartan visar utredningsområdet samt kulturhistoriska lämningar nämnda i texten. För objekten från Skog & historia, se illustration 3. © Lantmäteriet.

Inledning

Bakgrund och syfte

Turn Energy AB planerar att uppföra en solcellsanläggning inom fastigheten Tveta Prästgård 1:1 i Säffle kommun, *illustration 1*. Länsstyrelsen i Värmlands län har därför gett Kulturlandskapet i uppdrag att utföra en arkeologisk utredning steg 1 inom berörd yta. Beslut om arkeologisk utredning fattades enligt 2 kap. Kulturmiljölagen.

Syftet med en arkeologisk utredning är att ta reda på om idag okända fornlämningar berörs av ett planerat arbetsföretag. Den arkeologiska utredningen ska även identifiera, motivera och antikvariskt bedöma nyupptäckta fornlämningar samt övriga kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet.

Utredningsområdet

Utredningsområdet är beläget väster om Tveta gård och Tveta kyrka, och omedelbart norr om väg E45, *illustration 2*. Området var beväxt

med uppvuxen blandskog i söder, ett parti av glesare gran- och tallskog längst i norr, och tät granplantering med björksly längst i öster, *illustration 3* och *4*. I övrigt utgjordes området av hyggesmark. Marken var småkuperad, med berg i dagen och enstaka block, och var mycket blöt i de lägre liggande partierna.

Inom fastigheten Tveta Prästgård finns endast få lämningar registrerade. En boplats finns strax norr om utredningsområdet (L2005:7524), samt en gravsten och ett gravkors på kyrkogården (L2005:1843, L2005:1794), *illustration 2*. Två lägenhetsbebyggelser är registrerade i Skogsstyrelsens register Skog & Historia med beteckningarna SKS 1015667 och 1015688, den ena av dessa ligger strax intill utredningsområdets norra sida, *illustration 3*.

Av häradsekonomiska kartan framgår att det funnits åkermark inom utredningsområdet, denna syns även i terrängskuggningen.¹ Västra delen av utredningsområdet består av ett tunt jordlager ovan berg, medan den östra delen ut-

¹ Rikets allmänna kartverks arkiv; KMR

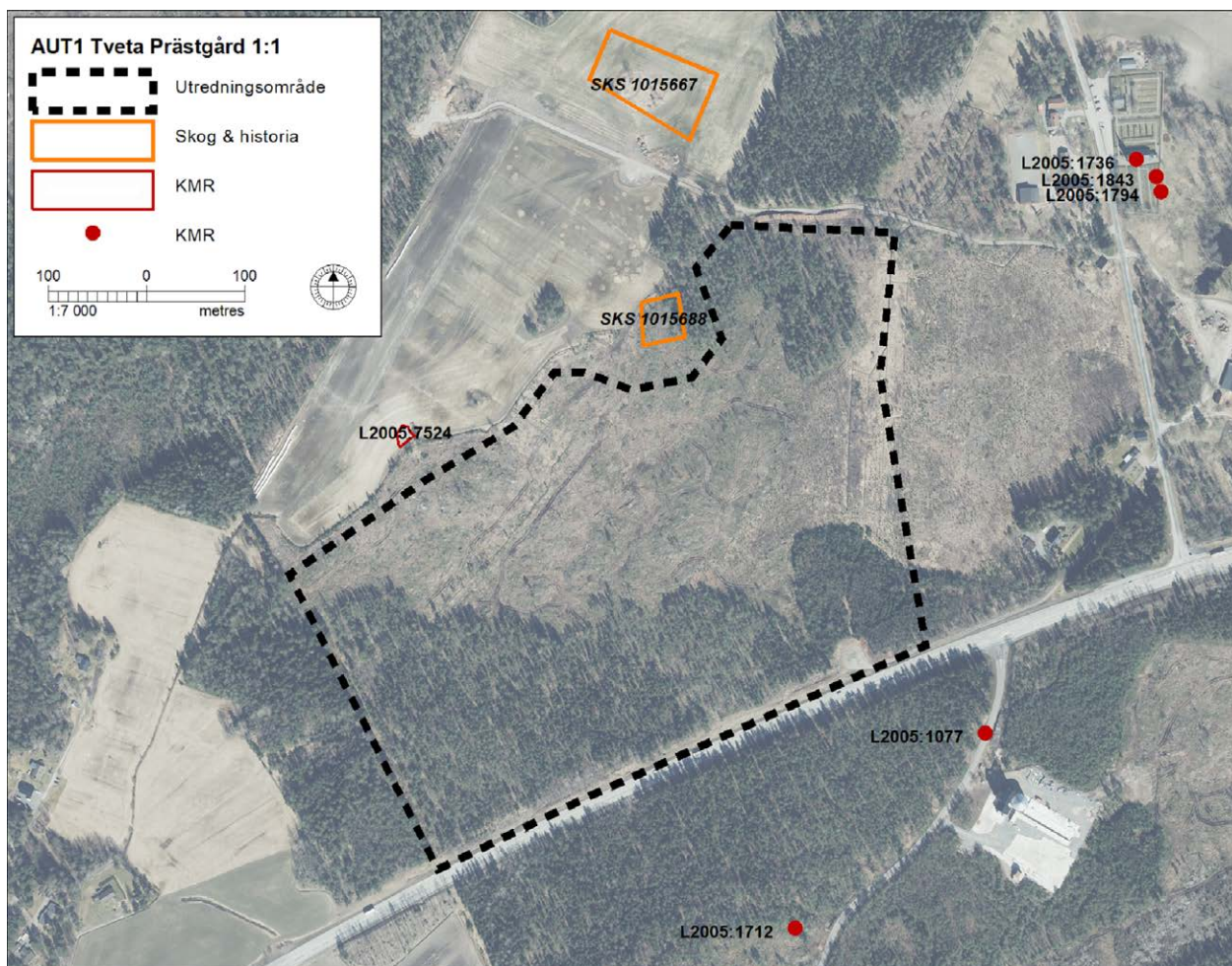


Illustration 3. Ortofoto som visar utredningsområdet samt lämningar registrerade i KML och Skog & historia.
© Lantmäteriet.

görs av morän och ett parti med lera-silt samt postglacial sand. Det tycks vara partiet med lera-silt/sand som motsvarar odlingsmarken på häradsekonomiska kartan.²

Öster om kyrkan finns Klosterkullen, där det finns uppgifter om att ett kloster funnits (L2005:1565, Plats med tradition), *illustration 2*. En fyndplats för två stenyxor (L2005:1736) är inprickad vid kyrkan, men exakt plats är oviss ("Tveta socken").

Tveta kyrka uppfördes senast på 1670-talet och ersatte då troligen en kyrka av medeltida ursprung. Den äldre Västgötalagens kyrkförteckning redovisar tre kyrkor i Sunds härad, och en av dessa ska ha varit Tveta. Kyrkan ska enligt en tradition ursprungligen ska ha legat vid Mon, 1,7 kilometer nordväst om dagens kyrkplats (L2005:1818, Plats med tradition – visas ej i karta).³

På den närliggande fastigheten Karud finns kring Klockaregården ett stort antal gravar i form av framför allt stensättningar (L2005:1873 m fl) men också rösen (L2005:1777), *illustration 2*. Det är tänkbart att även en fornlämningsliknande lämning (L2005:1025) är en stensättning. Tre röjningsrösen (L2005:1010 och L2005:1740 i väster, L2005:1287 i öster) skulle också kunna vara stensättningar; det finns ingen odlingsmark markerad här på häradsekonomiska kartan. Odlingen kan naturligtvis vara betydligt äldre: På terrängskuggningen syns en skålform strax väster om L2005:1010 och L2005:1740, ca 140x130 m stor, och röjningsrösen ligger i kanten av denna.

Kring utredningsområdet finns ytterligare stensättningar, bland annat L2005:7521 nordväst om, liksom L2005:1712 strax söder om, *illustration 2*.

I Tveta socken finns endast tre boplatser registrerade, men ett stort antal gravar i form av framför allt stensättningar samt högar, rösen och stenkammargravar. Det är alltså tydligt att

² SGU, Kartvisaren

³ Länsstyrelsen Värmlands län 1989; Informationskartan Värmland, Kyrkliga kulturminnen Tveta kyrka

det låga antalet registrerade boplatser beror på den låga exploateringsgraden. Gravarna visar på bosättning under främst bronsålder och järnålder, och flertalet gravar är orienterade till Vänerns närhet; Tveta/Karud finns inom detta område.

Ett stort antal by-/gårdstomter samt lägenhetsbebyggelser är istället mestadels koncentrerade till socknens norra halva, norr om väg E45.

Tidigare undersökningar

Under 2011 utförde Värmlands museum och Kulturmiljöcentrum en kulturmiljöutredning inför en planerad luftledning mellan Borgvik och Säffle.⁴ Södra delen av deras utredningsområde anslöt till den västra sidan av det nu aktuella utredningsområdet. Vid kulturmiljöutredningen registrerades bland annat boplatser L2005:7524, belägen strax norr om nu aktuellt utredningsområde.

Metod

Kart- och arkivstudier

Arbetet inleddes med en genomgång av historiska källor och kartakter. Detta arbete utfördes

av Anton Larsson. Även LIDAR-data studerades. Resultaten av denna genomgång användes i inventeringsskedet.

Inventering

Hela utredningsområdet inventerades, med fokus på höjdlägena (eventuella gravar), möjliga boplatslägen. Skotarspår och rotvältor synades för eventuella spår efter forntida aktiviteter, *illustration 5*.

Inventeringen utfördes i mars. Området var i stort sett snöfritt, men i ett par skuggiga partier fanns ett snötäcke kvar. Detta bedömdes dock inte påverka inventeringsresultatet.

Besiktning

Det Skog & Historia-objekt som finns strax norr om undersökningsområdet besiktigades. Det gjordes även boplatser L2005:7524, för att om möjligt bedöma den topografiska avgränsningen gentemot utredningsområdet.

Dokumentation

Framkomna lämningar mättes in med RTK-GPS, beskrevs och fotograferades. Arbetet dokumenterades löpande genom fotografering.

⁴ Libeck och Wallbom 2011



Illustration 4. Fotografiet är taget i den östra delen av området, och visar delar av ett blött parti. Där bakom och till höger granplantering med björksly, samt ett mindre parti uppvuxet gran och tall. Foto mot norr.



Illustration 5. Bilden visar delar av det centrala, kuperade området som utgörs av hyggesmark, med körspår närmast kameran. Till vänster i bild skimtar norra delen av det skogsparti som täcker utredningsområdets södra del. Foto mot nordväst.

Resultat

Kart- och arkivstudier

Författad av Anton Larsson

Utredningsområdet ligger inom Tveta prästgårds ägor. Ortnamnet kommer från ett fornsvenskt *thwet i betydelsen "uthuggning i skog", tillhörde sannolikt en ursprunglig huvudgård, och indikerar röjning av skogsmark under yngre järnålder.⁵ Även många andra ortnamn i trakten visar på nyodling under vikingatid och tidig medeltid. Det äldsta kända skriftliga belägget för sockennamnet kommer från år 1503. Vissa indirekta textreferenser samt åldern på dess inventarier tyder på att Tveta kyrka var etablerad senast på 1200-talet.

En halv kilometer nordöst om Tveta kyrka finns en samling stensättningar och grav- samt röjningsrösen, men i övrigt saknas överlag äldre spår av bebyggelse i landskapet. Som ovan nämnts finns en tradition från 1800-talets början om att kyrkan ska ha flyttats från hemmanet Mon till sitt nuvarande läge, denna tradition

förefaller ogrundad. För den plats med tradition som ligger strax öster om kyrkan, "Klosterkullen" (L2005:1565), saknas belägg från före 1980-talet.

Prästgården och dess ägor var medeltiden kyrkojord (1 mantal), men drogs under reformationen in till kronan, och var från och med 1500-talets andra hälft först boställe för olika officerare, och senare hem till diverse andra figurer ur samhällets övre skikt.⁶ Inom utredningsområdet har det tidigare legat tre olika torpenheter som tillhört detta hemman: Bråten, Haget, och Augustelund. Dessa finns tydligt utmärkta på 1847 års karta över Prästgården, *illustration 6*.⁷

Tveta sockens husförhörlängder är fragmentariska fram till år 1770, då de båda grannorterna Bråten och Haget dyker upp i dem för första gången.⁸ Det går inte att utesluta att de är äldre än så. Vid denna tid beboddes både Bråten och Haget av varsin torpare som båda hette Anders Andersson, med respektive fa-

⁵ Ortnamnsarkivet i Uppsala 1944

⁶ Tveta sockens kyrkoarkiv, via ArkivDigital

⁷ Lantmäterimyndigheternas arkiv 1847

⁸ Tveta sockens kyrkoarkiv, via ArkivDigital

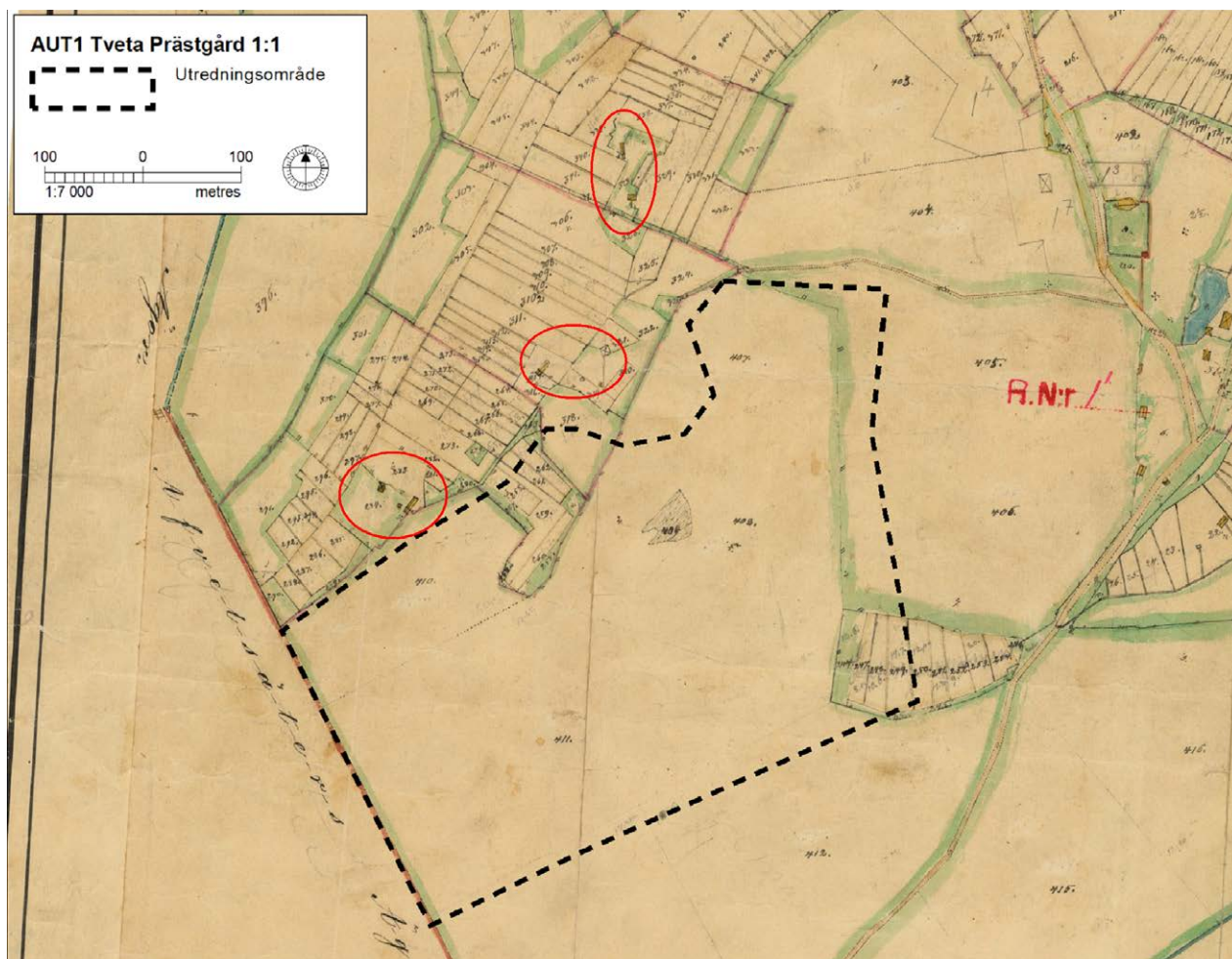


Illustration 6. Utsnitt ur kartan från 1847, "öfver alla ägora till Prestgården eller Tveta". Utredningsområdet är markerat. Kyrkan och Tveta gård syns till höger i kartan. Byggnaderna tillhörande de tre torpen Haget, Bråten och Augustelund är markerade norr om utredningsområdet. Källa Lantmäteriet.

miljer. Livet var ofta hårt. Ta till exempel Nils Ersson från Åmål som 32 år gammal blev torpare på Bråten år 1811. Redan från 1820-talet, när Nils var i 40-årsåldern, beskrevs han av prästen som "giktbruten och till arbete oduglig". Trots detta kom han att bo kvar i 37 år. Hushållen var ofta stora och torpen beboddes utöver torparna själva av fosterbarn, äldre släktingar, fattighjon, inhysta drängar och pigor, med flera. Torpet Augustelund dyker upp i Tveta sockens husförhörlängder för första gången år 1831, då torparen Lars Håkansson, hustrun Greta Segolddotter, och deras inte mindre än sju barn flyttade in från Valnäs. Greta dog kort efter flykten, den 5 december 1831, och Lars gifte om sig några år senare med den 16 år yngre Stina Jansdotter. Augustelund är alltså minst ett sextiotial år yngre än bebyggelserna vid Bråten och Haget.

Bouppteckningar kan berätta något om livet på de tre torpen, och ett exempel kan ges för vardera torp. Ofta handlade det om ganska magra mängder med husgeråd, och en liten uppsätt-

ning kreatur. 1816 förrättades bouppteckning efter Marta Andersdotter på Bråten, den ovan nämnde Nils Erssons första hustru, som avlidit 31 år gammal och efterlämnat sig två små barn. Paret ägde två kor, en kvigkalv, en tjurkalv, och två får med lamm. 1818 förrättades bouppteckning över Olof Andersson på Haget som avlidit 52 år gammal. Han och hustrun Margareta Andersdotter, som hade fyra barn ihop, ägde två kor och fyra får. År 1852 förrättades bouppteckning efter Anna Svendsdotter på Augustelund, som inte efterlämnade annan arvinge än maken Nils Svensson. Paret var barnlöst, men hade året före hennes död tagit in en tvåårig fosterdotter. Deras boskap bestod av tre kor och två får med lamm, och utöver havre sådde man även linfrö. Bland husgeråden märks också en ullsax, en linhäckla, och två spinnrockar.⁹

Över tid märks en tydlig proletarisering, där de jordbruksinriktade torparna gradvis blir arbetare eller dagskarlar. Detta sammanfaller

⁹ Näs häradsrätts arkiv, via ArkivDigital

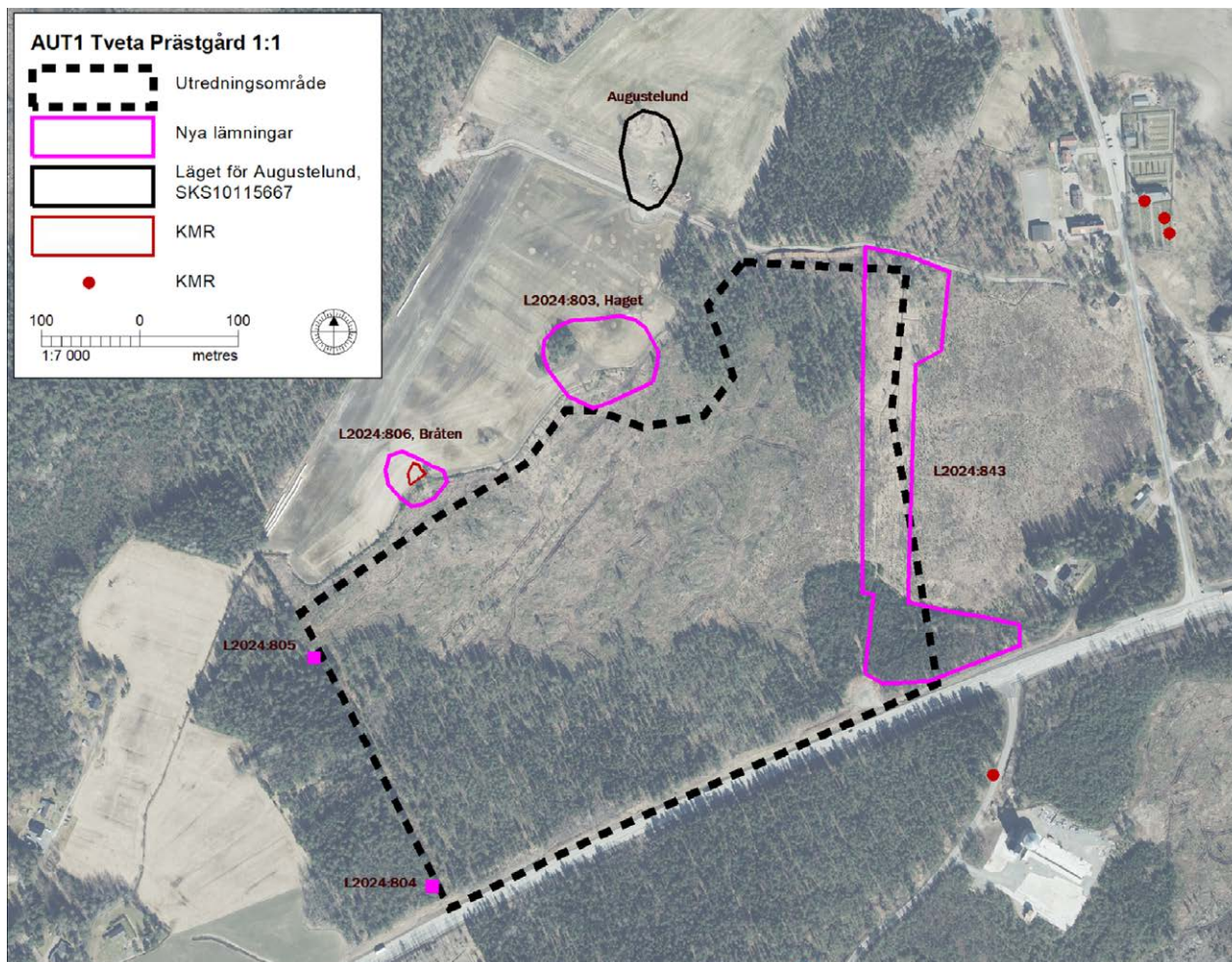


Illustration 7. Resultaten från utredningen inlagda på ortofotot. Augustelund är inte registrerat i KMR. © Lantmäteriet.

med mekaniseringen av jordbruket och en ökad storskalighet. En del av dem tjänstgjorde på Tveta gård, andra var snarare arbetsmigranter. Ett exempel på det senare är den avskedade soldaten Anders Jonsson Karman som 46 år gammal övertog torpet Augustelund år 1857. Prästen har antecknat att Karman hade pension från Strömsholms kanalbolag, och att han ibland var ute på resande fot — år 1858 var han och arbetade i Göteborg, år 1859 var han istället i Västergötland. En av Augustelunds senare torpare, Lars Magnus Olsson, var år 1870 iväg och arbetade i Norge.¹⁰

Under 1800-talets slut blir det allt svårare att spåra torpen i husförhörlängderna, då prästen i flera fall slutar anteckna torpnamnen. Tidigare utgjorde varje torp en särskild enhet, men över tid flyter de olika arbetarna allt mer samman. Bråten nämns inte efter 1860-talets mitt medan Haget och Augustelund nämns även senare, vilket kan betyda att bebyggelsen försvinner där först. Augustelund blir under 1860-

talet rättarbostad, då Tveta gårds förman, rättaren Lars Olsson, flyttar in. Olika rättare finns kvar ett par årtionden framåt men det går inte att säga exakt var de bodde. Från 1870-talet går det nämligen inte att uttryckligen spåra varken Augustelund eller Haget. Den siste kände inneboende på Haget, arbetaren Lars Andersson, bor kvar inom hemmanet fram till sin död år 1891, medan hustrun Anna Maria Nilsson dotter bor kvar fram tills att hon år 1906 går bort, 87 år gammal.¹¹

Inventering

Fem kulturhistoriska lämningar har registrerats inom och i anslutning till utredningsområdet, illustration 7:

- L2024:803, Lägenhetsbebyggelse (Skog & Historia 1015688) – Torpet Haget
- L2024:804, Gränsmärke i aktuell gräns
- L2024:805, Gränsmärke i aktuell gräns

¹⁰ Tveta sockens kyrkoarkiv, via ArkivDigital

¹¹ Tveta sockens kyrkoarkiv, via ArkivDigital

- L2024:806, Lägenhetsbebyggelse – Torpet Bråten
- L2024:843, Fossil åker

Haget

Av Lägenhetsbebyggelsen L2024:803, Haget, finns endast jordkällaren kvar ovan mark, *illustration 8*. Hela jordkällaren är 11 x 5 meter stor (NV-SO), och 0,9 meter djup från toppen av vallen till botten av källaren. Själva gången är 5,5 meter lång, och källarutrymmet cirka 3 x 2 meter stort invändigt. Vallen är cirka 0,5 meter hög över markytan. Jordkällaren är belägen i hyggesmark, sydost om och intill en äldre väg, synlig i häradsekonomiska kartan.¹²

Var övrig bebyggelse varit placerad är inte fastslaget, men en del av gårdstomten har sannolikt varit belägen inom vad som nu är åker, *illustration 9*. Boningshuset har enligt kartan från 1847 stått nordväst om jordkällaren, där det nu är åker, och en ladugård har funnits väster om, möjligen på ett impediment i åkern, men

här syns inga bebyggelserester.¹³ Enligt häradsekonomiska kartan har bostadshuset stått sydväst om jordkällaren.¹⁴ Att bostadshuset är markerat på olika ställen är inte konstigt i sig, då dåtidens timrade hus var förhållandevis enkla att plocka ner och flytta.

Torpet Haget dyker upp husförhörlängderna för första gången 1770. Det går inte att utesluta att det är äldre än så. Från 1870-talet går det inte längre att spåra Haget i husförhörlängderna. Den siste kände inneboende bor kvar inom hemmanet till 1891, medan dennes hustru bor kvar till 1906.¹⁵

Bråten

Lägenhetsbebyggelsen L2024:806, Bråten, är endast registrerad utifrån äldre kartmaterial; inga synliga lämningar kunde ses på platsen. Även denna bebyggelse har sannolikt legat delvis där det nu är åker, *illustration 10*. Enligt kartan från 1847 bör ladugården ha varit belägen på vad som idag är hyggesmark, medan boningshuset bör

¹² Rikets allmänna kartverks arkiv

¹³ Lantmäterimyndigheternas arkiv 1847

¹⁴ Rikets allmänna kartverks arkiv

¹⁵ Tveta sockens kyrkoarkiv, via ArkivDigital



Illustration 8. Jordkällaren vid torpet Haget, L2024:803. Lämningen är markerad med så kallade kulturstubbar. Fotografen står på den äldre vägen som löper på nordvästra sidan av lämningen, och ingången till jordkällaren kan anas till vänster i bild, hitom de tre vänstra stubbarna. Foto mot nordost.



Illustration 9. Läget för torpet Haget, L2024:803. Den ladugård som syns på kartan från 1847 skulle kunnat ha varit belägen på det trädbevuxna impedimentet. Olof markerar läget för bostadshuset enligt samma karta. Foto mot väster.



Illustration 10. Läget för torpet Bråten, L2024:806. Att döma av kartan från 1847 har bostadshuset varit placerat på den svaga förhöjning i åkern som anas på bilden. Foto mot öster.

ha legat på en låg förhöjning i åkermarken strax norr om.¹⁶ I kanten mellan hygge och åker finns ett gryt (räv eller grävling) men om detta påverkat lämningen är okänt. Även torpet Bråten dyker upp i husförhörlängderna första gången 1770. Det går inte att utesluta att det är äldre än så. Bråten nämns inte efter 1860-talets mitt.¹⁷

Odlingslämningar

Den fossila åkermarken, L2024:843, härrör med stor sannolikhet från den uppodling som skedde i området kring mitten av 1800-talet. Ytan består av cirka 14 tegytor vilka är avgränsade med diken. Tegarna är cirka 10-30 meter breda och 25-150 meter långa. Dikena är i allmänhet cirka 1 meter breda och 0,2 meter djupa, men det varierar över ytan. Den södra delen (den "liggande" delen i L-formen) är inritad på kartan från 1847.¹⁸ I detta parti är dikena överlag grundare,

och tegarna kortare. Inom den resterande ytan i norr är dikena överlag djupare och tydligare, möjligen är de underhållna inom ramen för det pågående skogsbruket. På den häradsekonomiska kartan är hela det nu registrerade området uppodlat.¹⁹ Uppodlingen ska ha skett kring mitten av 1800-talet.²⁰

Även inom utredningsområdets norra del, mellan Bråten och Haget, syns odlingsmark på kartan från 1847.²¹ Ytan utgörs idag av ett flackt och sankt parti i hyggesmarken, *illustration 11*. Det finns diken, men dessa bedöms ha med skogsbruket att göra snarare än med odlingen, då de är förhållandevis djupa och breda och inte sammanfaller med de tegdiken som syns i kartan från 1847. På grund av detta har ytan *inte* registrerats som fossil åker.

16 Lantmäterimyndigheternas arkiv 1847

17 Tveta sockens kyrkoarkiv, via ArkivDigital

18 Lantmäterimyndigheternas arkiv 1847

19 Rikets allmänna kartverks arkiv

20 Schyman 1958

21 Lantmäterimyndigheternas arkiv 1847



Illustration 11. Den yta centralt inom utredningsområdet som syns uppodlad på kartan från 1847 är idag mycket blöt, trots relativt djupa diken. De tegdiken som syns på kartan kunde inte ses i terrängen idag, varför lämningen inte registrerats som fossil åker. Foto mot norr.

Gränsmärken

De två gränsmärkena, L2024:804 och L2024:805, är belägna i aktuell gräns längs utredningsområdets västra sida, *illustration 12 och 13*. L2024:804 är 0,7 x 0,55 meter stor och 0,5 meter hög, och består av två stenar varav en stående. Strax intill ligger ytterligare en sten som troligen tillhört märket. L2024:805 är 0,7 x 0,4 meter stor och 0,2 meter hög, och består av tre stenar.

En notering om Augustelund

Det har genom de företagna arkivstudierna visat sig att SKS 1015688, som nu registrerats som L2024:803, motsvarar torpet Haget och inte – som förut antagits – torpet Augustelund. Det är istället SKS 1015667 strax norr om som utgör lämningarna efter Augustelund. Torpet Augustelund dyker upp i Tveta sockens husförhörslängder för första gången år 1831, och har alltså tillkommit efter Haget och Bråten. Från

1870-talet går det inte längre att spåra Augustelund i husförhörslängderna.²²

Besiktning

Sedan tidigare är boplatsen L2005:7524 registrerad i anslutning till områdets nordvästra del. Platsen besiktigades för att om möjligt avgöra om boplatsen kan ha en utbredning in i utredningsområdet. Boplatsen är registrerad i åkermarken, men det kan inte uteslutas att boplatsen har en utbredning även söder om, inom hyggesmarken, *illustration 14*.

Fynd

Inga fynd framkom vid utredningen.

Schakt, anläggningar och analysresultat

Ingen schaktning har företagits inom ramen för denna utredning. Därmed har heller inga anläggningar framkommit. Inga naturvetenskapliga analyser har utförts.

22 Tveta sockens kyrkoarkiv, via ArkivDigital



Illustration 12. Olof mäter in gränsmärket L2024:804. Märket står i aktiv gräns i den sydvästra och skogbevuxna delen av utredningsområdet. Väg E45 syns i bakgrunden. Foto mot öster.

Tolkning

Kulturhistoriska lämningar inom och i anslutning till området

Kulturhistoriska lämningar är ett samlingsbegrepp som omfattar både fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Kulturhistoriska lämningar är spåren efter människors verksamhet i landskapet som tillkommit genom äldre tiders bruk. Även de kulturhistoriska lämningar som inte är fornlämningar är en viktig del av kulturmiljön.

Resultaten av inventeringen och arkivstudierna visar att kulturmiljön inom utredningsområdet i första hand utgörs av bebyggelse- och odlingslämningar. Torpen Haget och Bråten har första skriftliga belägg från 1770-tal, även om det inte kan uteslutas att de är äldre än så. Odlingslämningarna inom ytan tillkommer sannolikt runt mitten av 1800-talet.

Tveta kyrka är troligen från 1200-talet, och gården Tveta sannolikt från yngre järnålder. Dessa äldre tider verkar inte ha avsatt några synliga spår inom utredningsområdet.

Troliga lägen för fornlämningar som ej är synliga ovan mark

Inga lämpliga boplatslägen iaktogs vid utredningen. Inga förhistoriska fynd eller rester av

anläggningar kunde ses i de rotvältor och körspår som fanns inom ytan. Där det inte var bergigt var det ofta sankt.

Det kan inte uteslutas att boplaten L2005:7524 har en större utbredning än vad som framgår av KMR, men det får i så fall förtydligas inom ramen för eventuella kommande åtgärder.

Antikvarisk bedömning

Utredningen visar att det finns en fornlämning i anslutning till utredningsområdet:

- L2024:803, Lägenhetsbebyggelse (Skog & Historia 1015688) – Torpet Haget

Inom och i anslutning till utredningsområdet finns även tre övriga kulturhistoriska lämningar:

- L2024:804, Gränsmärke i aktuell gräns
- L2024:805, Gränsmärke i aktuell gräns
- L2024:843, Fossil åker

Dessutom har ytterligare en lämning, även denna i anslutning till utredningsområdet, registrerats som Uppgift om, Ingen antikvarisk bedömning:

- L2024:806, Lägenhetsbebyggelse – Torpet Bråten



Illustration 13. Gränsmärket L2024:805 står i aktiv gräns i den nordvästra delen av utredningsområdet. Just detta parti låg i solskugga, varför snön ännu låg kvar. Gränsmärket hade dock smält fram och var väl synligt trots sin ringa storlek. Olof mäter in. I bakgrunden syns det vidsträckta hygget. Foto mot nordost.

Värdering av måluppfyllelsen

Utredningen genomfördes enligt plan. Inga avvikelser har rapporterats.

Förslag på ytterligare åtgärder inför kommande skede

Kulturlandskapet anser att det bör säkerställas att L2024:803, L2024:806 och L2005:7524 inte påverkas genom det planerade arbetsföretaget. Antingen genom att tillräckligt avstånd hålles, alternativt genom att lämningarnas avgränsning fastställs.

Avseende gränsmärkena, L2024:804 och L2024:805, samt L2024:843, fossil åker, föreslås inga ytterligare antikvariska åtgärder. Det är önskvärt att hänsyn visas generellt till övriga kulturhistoriska lämningar. Gränsmärken i aktuell gräns är emellertid skyddade enligt 14 kap 9 § brottsbalken, se vidare nedan.

Lagstiftning

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap i Kulturmiljölagen (KML) och genom miljöbalkens (MB) generella hänsynsregler, där stor vikt läggs vid hänsyn till kulturlämningar och kulturmiljöer. Ansökan om ingrepp i lämningar lämnas till länsstyrelsen.

För fornlämningar gäller att de förutom själva lämningen även omges av ett så kallat fornlämningsområde. Fornlämningsområdet utgörs av ett så stort område på marken (eller sjöbotten) som behövs för att bevara fornlämningen och ge den tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Fornlämningsområdets storlek avgörs av länsstyrelsen från fall till fall.

KML syftar till att skydda och vårda kulturmiljöer. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön (KML kap 1).

Inom begreppet miljö i MB ryms även kulturmiljö. MB's hänsynsregler ställer krav på att undvika skador på områden och miljöer som innehåller kulturvärden (MB kap 1). Även övriga kulturhistoriska lämningar omfattas av det generella skydd för kulturmiljön som ges i MB. MB ger också möjlighet att ställa krav på att en verksamhetsutövare ska utföra kompensationsåtgärder för eventuell skada som uppstår (MB kap 2). En arkeologisk undersökning enligt KML är inte att betrakta som en kompensationsåtgärd i lagens mening.

Gränsmärken i aktuell gräns är skyddade enligt 14 kap 9 § brottsbalken. Ansökan om säkerställande av gränsmärken lämnas till Lantmäteriet.



Illustration 14. Boplatsen L2005:7524 var sedan tidigare registrerad i anslutning till utredningsområdets norra del. Av bilden framgår hur terrängen ser ut inom den del av hyggesmarken som angränsar till boplatsen. Ytan utgör samtidigt del av läget för torpet Bråten, L2024:806. Foto mot väster.

Källor

Litteratur

Libeck, Mattias; Wallbom, Björn	2011	<i>Kulturmiljöutredning inför planerad luftledning Borgvik-Säffle. Kila och Tvetas socknar, Säffle kommun, Värmlands län.</i> 2011:19. Värmlands museum.
Länsstyrelsen Värmlands län	1989	<i>Ditt Värmland. Kulturmiljöprogram för Värmland och värmlänningar.</i> Red. Anders Hillgren.
Ortnamnsarkivet i Uppsala	1944	<i>Ortnamnen i Värmlands län D. 11 Näs härad.</i>
Schyman, Iwan	1958	<i>Värmlandsnäs från forntid till nutid 2 Norra delen : omfattande By, Säffle, Bro, Södra Ny, Huggenäs, Kila och Tvetas.</i>

Digitala källor

Informationskartan Värmland		https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/standard/?appid=ffef1d636c3f4874bca1adb2be062a55
KMR, Kulturmiljöregistret		Fornsök, https://app.raa.se/open/fornsok/
SGU, Kartvisaren		https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-jordarter-25-100.html

Kartor

Lantmäterimyndigheternas arkiv	1847	Säffle Tvetas prästgård 1:1, 17-tve-81
Rikets allmänna kartverks arkiv	1890-tal	Häradsekonomiska kartan, Rak-id J112-62-9

Arkiv

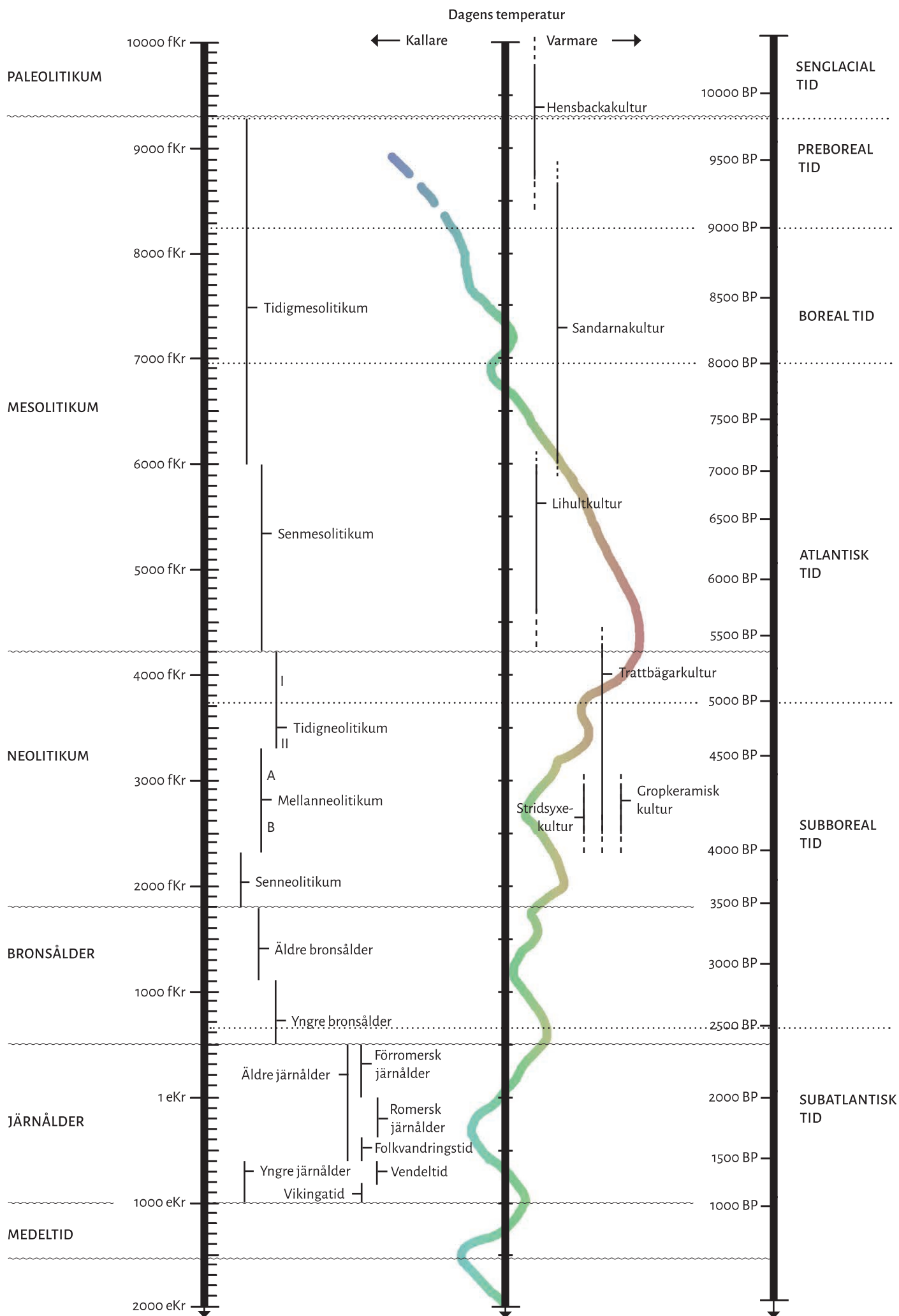
Näs häradsrätts arkiv		ArkivDigital, https://www.arkivdigital.se/
Tvetas sockens kyrkoarkiv		ArkivDigital, https://www.arkivdigital.se/

Bilagor

1. Lämningar

Bilaga 1 - Lämningar

Lämning nr	KUL nr	Lämningstyp	Beskrivning	Bedömning
L2024:803	1	Lägenhets-bebyggelse	Torpet Haget enligt karta 1847. På platsen syns idag endast rester efter en jordkällare. Boningshuset har enligt kartan från 1847 stått NV om jordkällaren, där det nu är åker, och en ladugård har funnits V om, möjligen på ett impediment i åkern, men här syns inga bebyggelserester. Enligt häradsekonomska kartan har bostadshuset stått SV om jordkällaren. Jordkällaren är 11 x 5 m stor (NV-SO), och 0,9 m djup från toppen av vall till botten av källare. Själva gången är 5,5 m lång, och källarutrymmet ca 3 x 2 m invändigt. Vallen är ca 0,5 m hög över markytan. Jordkällaren är belägen SO om och intill äldre väg, synlig i häradsekonomska kartan. Jordkällaren är markerad med kulturstubbar och en stolpe med liten skylt. Torpet Haget är etablerat senast under 1700-talets mitt.	Fornlämning
L2024:804	2	Gränsmärke	Gränsmärke i aktuell gräns. 0,55 x 0,7 m stor, 0,5 m hög. Bestående av två stenar varav en stående, 0,5 m hög. 0,35 m N om är ytterligare en liggande sten, som troligen tillhört märket.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2024:805	3	Gränsmärke	Gränsmärke i aktuell gräns. 0,7 x 0,4 m stor, 0,2 m hög. Bestående av tre stenar, 0,15-0,4 m stora. Utrasad.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2024:806	4	Lägenhets-bebyggelse	Uppgift om. Platsen för torpet Bråten enl karta från 1847. Idag finns inga synliga lämningar på platsen. Enligt karta från 1847 bör ladugården ha varit belägen på vad som idag är hyggesmark, medan boningshuset bör ha varit belägen på en låg förhöjning i åkermarken strax N om. På platsen noterades gryt (räv eller grävling) men om detta påverkat lämningen är okänt. Torpet Bråten är etablerat senast under 1700-talets mitt, och tycks ha lagts ner under 1860-talet.	Ingen antikvarisk bedömning
L2024:843	5	Fossil åker	Fossil åkermark, ca 440x200 m stor (N-S), bestående av ca 14 tegtytor avgränsade med diken. Tegarna är ca 10-30 m breda och ca 25-150 m långa. Dikena är i allmänhet ca 1 m breda och 0,2 m djupa, men det varierar över ytan. Den S delen (den "liggande" delen i L-formen), ca 160 x 100 m stor (O-V) syns på karta från 1847. I detta parti är dikena överlag grundare, och tegarna kortare. Inom den resterande ytan i N är dikena överlag djupare och tydligare, möjligen är de underhållna inom ramen för det pågående skogsbruket. På den häradsekonomska kartan är hela det nu registrerade området uppodlat. Uppodlingen ska ha skett kring mitten av 1800-talet.	Övrig kulturhistorisk lämning





Tveta Prästgård 1:1, Tveta socken, Säffle kommun, Värmlands län

Arkeologisk utredning steg 1

Lägenhetsbebyggelser och odlingslämningar

Kulturlandskapet har utfört en arkeologisk utredning inom ytan för planerad solcellspark strax sydväst om Tveta kyrka. Tveta kyrka är troligen från 1200-talet, och gården Tveta sannolikt från yngre järnålder. Dessa äldre tider verkar inte ha gett några spår inom utredningsområdet. Inom och i anslutning till utredningsområdet finns lämningar efter de båda torpen Haget och Bråten, samt rester av den åkermark som togs upp här kring mitten av 1800-talet.

www.kulturland.se



Kulturlandskapet